

5) Signály snahy o komunikativní převahu: prostředky způsobující změnu v zaměření rozhovoru, prostředky negující žádosti o uvolnění kanálu, prostředky přerušující mluvčího, jenž právě hovoří.

6) Kontextové schopnosti: pokyny pro propojování zdánlivě nesouvisejících úseků komunikace, pokyny k přetavování konvenčních významů, jež se realizují např. při ironických odbočkách, při citacích vtipů jiných osob atd.

7) Normy, které zavazují hovořící reagovat pouze v míře z jejich hlediska nutné, a nikoliv více.

8) Omezení nesouvisející s účastníky rozhovoru: šumy, blokovaní možnosti vizuálních signálů atd.¹⁸⁾

Vedle těchto požadavků se prosazují „příkazy“ a limity sekundárních systémů, v nichž se projevují jisté konvence a normy té které komunikativní oblasti (či žánru v širokém slova smyslu).

Co se týče třídění a členění dialogu, je stále inspirativní koncepce Mukařovského, která vychází ze zmíněných tří stránek dialogu; systematizace různých obměn dialogu se opírá 1) o rozdělení po stránce funkční, 2) o členění dialogu se zřetelem k účastníkům, 3) o třídění na základě situace.¹⁹⁾ Jeho typologie ale není aplikována na drama. Stejně tak pojetí Bachtinovo, především v jeho monografii o Dostojevském, které se soustřeďuje na dialogické slovo v románu; jsou v něm však zajímavé obecně metodologické důsledky. Pro členění dialogu v textu má svou důležitost Klammerovo třídění, které se opírá o různé formy spojení replik, jejich uživenost, jednoduchost, složitost, závislost atd.²⁰⁾ Konečně i určení komunikativních postulatů může mít své důsledky pro teorii dialogu.²¹⁾

Dramatický dialog se samozřejmě opírá o ony základní systémy a forem požadavky, stejně tak může využívat různých druhů a forem členění, jak jsme na ně poukázali, musí však plnit řadu specifických funkcí, které vycházejí jednak z toho, že značuje *děj* (je na něj vázán, podílí se na jeho tvorbě či jej někdy zprostředkuje), jednak je součástí relativně uzavřeného

celku a je tudíž v jistém smyslu „řízený“ (např. požadavky stylu ad.). Dialog tak funguje v napětí mezi „nutností“ (determinací) a odchylkami od ní (spontaneitou). Každá replika má smysl nejen z hlediska kontextu předmětu, situace, partnera, vlastního obzoru atd., ale také z hlediska toho, jak má fungovat v události a ději, aby mohl být zprostředkován jejich hlubší smysl („skrytý význam“, „vnitřní důvod“, „účel“). Dané směřování je podporováno relativní uzavřeností (ať už formální či faktickou) děje a s tím také kontextu dialogu, jenž je na něm závislý. Je třeba tuto závislost připomenout, protože – obecně vzato – mají tendenci k nesouběžnosti (uzavřenost děje a jistá „neukončenost“ dialogu). Je třeba podotknout, že na rozdíl od děje působí *děni* dojmem relativní neuzavřenosti, nespojitosti, přetržitosti a menší uspořádanosti ve vztahu k celku a může tak – paradoxně – buď řeči přisoudit ve velké míře schopnosti významového sjednocení, anebo ji „degradovat“ ve vztahu k neverbální komunikaci.

Členění dialogu se může řídit různými významovými rovinnami dramatu. Např. podle postavení v textu (konstrukční) – dialog uvozovací, závěrečný, ve funkci digrese, intenzifikace atp., tj. na základě určitých konvencí žánru. Dobrý příklad takového uvozovacího dialogu, který je zároveň charakterizačním, najdeme v úvodu Jonsonova Alchymisty. Oba druhy informací jsou propojeny takovým způsobem, že nepůsobí nepřirozeně a nebylo třeba použít dramatické konvence vstupního monologu. Jiná možnost členění je dána spojitostí s postavami, a to jak z hlediska seberepresentace, tak především jako určení vztahu (a to momentálního i „daného“) – mezi postavami (a jejich jednáním) a mezi jejich replikami; tady je možné – pro pojmenování těchto stránek – využít některých kategorií z jiných oblastí výzkumu, jako jsou např. pojmy komplementarity, symetrie...²²⁾ Ráz dialogu ovlivňuje také vztah postav k řeči (volnost či vázanost spojení, určení, nezávislost, souvislost s myšlením a jednáním atp.). Jiné třídění může být založeno na formách účasti v ději. Další zase na charakteristice jazykových prostředků – jedním z příkladů je Bogatyrevova analýza slovního materiálu lidového divadla. Můžeme také určovat dialog podle jeho vztahu